ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

ІІ МІЖВУЗІВСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ, ПРИУРОЧЕНА ДНЮ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ ТА МОВИ

28 жовтня 2026 року

«СИЛА МОВИ: ДУХ, ЗБРОЯ, ІНТЕЛЕКТ»

Ірина ФАРІОН

Львів 2026

УДК 159.95 + 81'23

ЧИТАННЯ ЯК КОГНІТИВНИЙ ФЕНОМЕН ЛЮДСТВА

Олександра ГРИЩЕНКО,
освітня програма «Інженерне забезпечення саперних піротехнічних та вибухових робіт»,
Марина КУЛЬЧИЦЬКА,
кандидат філологічних наук, доцент
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Читання як процес пізнавальної діяльності відомий віддавна. Вислови «читати небо», «читати по зірках» фіксують його глибоке метафоричне екзистенційне значення: як практичної потреби жити у гармонії зі Всесвітом та виживати у світі земного буття. Важливість цих умінь і навичок тлумачили як необхідність відшукувати відповіді й фіксувати інформацію, яку згодом зможуть отримати, пізнати й доповнити новими знаннями, що найголовніше – запам'ятати та передати іншим, сучасникам і у спадок наступним поколінням. Всі автори, хто з давніх часів і до сьогодення пише будь-які тексти, роблять це для когось, передбачаючи, що хтось їх прочитає, зрозуміє, осягне.

Те, як працює ця грандіозна, набута в процесі навчальної діяльності техніка, що задіює надскладні мозкові операційні процеси й реалізовує багатоаспектну активність (складну взаємодію зорового сприйняття, мовного опрацювання, пам'яті, уваги, мислення, прогнозування й інтерпретації смислів у контексті індивідуального досвіду реципієнта й культурних здобутків людства тощо), цікавило українських і закордонних дослідників із різних галузей наукового пізнання. До таких належать, зокрема, праці Меріанн Вулф, Станісласа Деана, модель конструкції й інтеграції Вальтера Кінча, метааналіз медіачитання Пабла Дельгада, Ракефета Акермана, Крістіни Варгас, Ладіслао Салмерона [6] та інші. Це міждисциплінарна проблема, що перебуває на перетині когнітивної психології, нейронауки, психолінгвістики, лінгвістики, педагогіки, філософії, літературознавства (це демонструють, до прикладу, праці Марії Зубрицької [1], Наталії Акімової та інших науковців). Вже є

спроби відповісти на питання щодо того, як наш мозок опрацьовує письмову інформацію і як людина надає їй смислу, як читач формує значення тексту, залучаючи попередні знання та логічні висновки, про взаємодію під час читання мовних структур, пам'яті, контексту й механізмів розуміння, аналіз особливостей розуміння художнього тексту, образності, підтексту й індивідуальної рецепції.

Окремо в перспективі стане важливою потреба дослідження того, як читання стає «машиною часу», вільно розгортаючи фантастичні чи історичні соціально-особисті та просторово-часові перипетії, як можна за читацькими нотатками, виправленнями й маргіналіями відтворити процес мислення людини, чому люди уникають читання текстів, відкладають читання або втрачають інтерес і здатність зосереджуватися на них тощо.

Загальновідомо, що читання – одне з головних джерел пізнання й передавання інформації. Однак сучасні високотехнологічні нововведення й тенденції посиленої інформатизації життєдіяльності соціуму видозмінюють це прерогативне онтологічне вміння. Що більше, на основі здійснених досліджень (наприклад, за допомогою PISA) та польових спостережень за рівнем читацької грамотності молоді науковці стверджують, що це згубно впливає на бажання та вміння читати: «Цифровізація, диджиталізація та розвиток технологій негативно впливають на формування читацьких умінь дітей і молоді» [3, с. 91]. «Відзначаємо, – обґрунтовує цей висновок А. Стадній, – серед здобувачів вищої технічної освіти певну категорію студентів, яким важко прочитати фрагмент тексту вголос, в інших виникають труднощі з переказом або поясненням прочитаного, відповіддю на запитання за змістом, знаходженням потрібної інформації, встановленням зв'язків із власним досвідом» [3, с. 91].

Не менше насторожує перспектива нового цивілізаційного розвитку людства після цілковитої втрати базових когнітивних умінь і навичок, пов'язаних із читанням, яку спрогнозував ШІ:

Світ без читання: новітня усна ера (Gemini, жовтень 2026)

Втрата уміння та навичок читання – це не просто зникнення однієї з навичок, а справжній цивілізаційний злам, подібний до появи писемності в зворотному напрямку. Писемність колись зафіксувала думку часу, звільнивши людську пам’ять і створивши фундамент для науки, законів та складної філософії. Її зникнення відкинуло б нас у «нову усну еру» (neo-oral era), де розвиток пішов би зовсім іншими рейками. Ось яким міг би бути сценарій розвитку людства в такому світі:

1. Відродження культури «живого слова» та мнемоніки

- Тріумф аудіо та голосу: Уся накопичена інформація не зникне одразу, але форма її передачі повністю зміниться. На зміну текстовим бібліотекам прийдуть гігантські аудіоархіви, подкасти, голосові бази даних та інтерактивні штучні інтелекти, з якими люди спілкуватимуться виключно голосом.
- Нове мистецтво запам'ятовування: Оскільки зафіксувати думку на папері чи екрані у вигляді літер стане неможливо, людська пам’ять знову стане головним інструментом виживання. Повернуться практики античних і середньовічних риторів: поеми, закони, наукові інструкції та історичні хроніки знову почнуть передаватися у віршованій формі, піснях і міфах, які легше втримати в пам’яті цілим поколінням.

2. Соціальна стратифікація: «Мовці» та «Синтетики»

Суспільство швидко розділиться на нові касти залежно від того, як люди взаємодіють зі знаннями:

- Каста «Ораторів» (Еліта): Люди з феноменальною пам'яттю, ораторським хистом і здатністю переконувати усно керуватимуть політикою, судами та релігією. Красномовство знову стане найвищою владою.
- Каста «Технослуг» (Маса): Більшість населення споживатиме інформацію пасивно через короткі аудіоформати та голосові підказки алгоритмів.
- Технократична еліта (Оператори ШІ): З’явиться вузька група інженерів, які керують машинами. Самі машини розумітимуть код, але звичайні люди сприйматимуть роботу штучного інтелекту як магію або незрозумілий голос із динаміка.

3. Зміна мислення: від абстрактнологічного до емоційнообразного

Писемність привчила людину до лінійного, критичного та дедуктивного мислення (абстракція літер породжує абстракцію думок). Без неї:

- Зниження рівня критичного аналізу: Усні розповіді та аудіоконтент набагато сильніше впливають на емоції, ніж сухий текст. Суспільство стане більш «племінним», емоційним і навідним. Легше повірити тому, хто говорить переконливо і голосно, ніж тому, хто оперує перевіреними доказами.
- Міфологізація технологій: Якщо ніхто не може прочитати інструкцію до складного приладу чи архітектуру коду, технології перетворяться на міфи. Люди знатимуть, що натиснути або що сказати пристрою, аби він запрацював, але чому він працює – стане священною таємницею вузького кола жерців-інженерів.

4. Юриспруденція, управління та історія у форматі «прецеденту»

- Кінець писаного права: Закони перестануть бути зафіксованими параграфами в кодексах. Вони базуватимуться на усних домовленостях, записаних у пам'яті старійшин, або на заздалегідь запрограмованих правилах ШІ. Суди перетворяться на публічні ораторські двобої, де важливіше не букву закону знати, а переконливо виступити перед присяжними.
- Гнучка історія: Писемність фіксує минуле незмінним. У світі без читання історія стане пластичною: вона змінюватиметься з кожним новим поколінням ораторів, підлаштовуючись під потреби сьогодення, міфологізуючи героїв і стираючи незручні факти.

Резюме. Цей сценарій не означає повну деградацію чи повернення до кам'яного віку – це буде високотехнологічне варварство. Люди користуватимуться гаджетами, літатимуть у космос чи користуватимуться штучним інтелектом завдяки голосовим інтерфейсам, але сама структура людської свідомості стане ближчою до дописьмових племен: більш емоційною,

залежною від авторитету голосу, із меншою здатністю до глибокого самостійного аналізу складних систем [7].

Війна в Україні частково відновила потребу і бажання українців читати. За екстремальних обставин саме воно дає можливість вийти з надскладної для психіки людини реальності, відпочити, знайти точку опертя на культурні здобутки попередників, переосмислити їх досвід і пережити свій через бібліотерапію [2]. Саме читання виявилося найбільш ефективним способом долати стрес: «Дослідження, проведене у 2009 році в Університеті Сассекса (Англія), показало, що читання знижує рівень стресу, ослаблює напруженість і змінює спосіб мислення. Вчені заміряли частоту серцевих скорочень і напруженість м'язів учасників дослідження; результати показали, що під час читання частота серцебиття знижувалася, тіло розслаблялося. Дослідження показують, що всього шість хвилин читання можуть допомогти знизити стрес до 60%. Це на 68% краще, ніж прослуховування музики, і на 300% ефективніше, ніж прогулянка» [5].

Інтенсивний розвиток інформаційних технологій і штучного інтелекту вносять свої корективи у когнітивно-психологічну взаємодію читача-реципієнта і текстового повідомлення. Люди ще не усвідомили цивілізаційної важливості цих змін. Зупинити цей процес, вочевидь, неможливо. Однак зниження читацької активності людей та пріоритет нових, суперечливо прогресивних способів отримання й опрацювання інформації змушує замислитися над тим, як зберегти ці надважливі уміння і навички, знайшовши компроміс між новітнім та традиційним читанням. Від читання вголос до читання очима, від уважного вчитування до швидкочитання – воно супроводжує весь розвиток людства, трансформуючись, та при цьому все ще залишаючись одним із найважливіших і найдієвіших способів пізнання себе й довколишнього світу.

ДЖЕРЕЛА

1. Зубрицька М. (2004). Homo legens: читання як соціокультурний феномен. Львів: Літопис. 352 с.

2. Кульчицька М., Хлипавка Г. (2026). Література для зцілення: на матеріалі книги Артура Дроня «Гемінґвей нічого не знає». Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія. № 1 (7). С. 125-133. DOI https://doi.org/10.32782/3041-1297/2026-1-16

3. Стадній А.С. (2026). Розвиток навичок усвідомленого читання у студентів технічних спеціальностей. Освіта та педагогічна наука. № 2(192). С. 91–99. DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2747-2026-2(192)-91-99

4. Читання. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F

5. Читання допомагає впоратись зі стресом: 4 докази. URL: https://starylev.com.ua/news/chytannya-dopomagaye-vporatys-zi-stresom-4-dokazy?srsltid=AYCX9vIy3BDfTybbUEg-DMNI2t9aEbfFF1FXLl8RAn1RNnNFijTzh4OU

6. Delgado, P., Vargas, C., Ackerman, R., & Salmerón, L. (2018) Don't throw away your printed books: A meta-analysis on the effects of reading media on reading comprehension. Educational Research Review, 25, 23-38. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2018.09.003

7. Gemini. (2026). Варіант розвитку людської цивілізації в умовах втрати навичок читання [Велика мовна модель]. Google. URL: https://chatgpt.com/?locale=uk-UA&noauth_recent_chat_failed=1